

Inkluzivní vyjadřování v češtině

Metodická doporučení

Jana Valdrová, Ph.D.,

genderová lingvistka

Úvod

Právě čtete aktualizovanou verzi Metodiky inkluzivního vyjadřování, která se používá v českých organizacích, podnicích, na studijních i profesních platformách, na českých pracovištích Evropské unie. Smyslem **inkluzivního jazyka** je oslovovat a označovat osoby v interní i externí komunikaci institucí zdvořile, adresně, vstřícně. Inkluzivně se formulují nabídky pracovních míst.

Metodika vychází z výzkumů názvů osob v němčině, angličtině a čtyřech slovan-
ských jazycích za poslední tři desítky let, z analýz trendů a jazykových doporučení. Na
této bázi byla formulována doporučení pro češtinu. V české jazykovědě se téma setka-
lo s averzí a zatím neproběhla ani veřejná debata o něm.¹ Také proto se česká jazyková
praxe vyznačuje přemírou nekriticky užívaného **genericky míněného maskulina**.

Studie doložily, že maskulinum navozuje obraz muže a působí jako „reklama na
muže“. Marginalizuje ženy a snižuje jejich odborný status, ignoruje nebinární lidi.
Principy větné shody v češtině vyžadují rodově specifické koncovky až u pěti slovních
druhů; když se osoby označují v maskulinu, celé texty se doslova hemží mužskými
tvary.² Na zprávy v maskulinu je česká veřejnost zvyklá; ani „zástupci“ ženských spor-
tů nebudou nápadní, dokud fotografie neodhalí reálné zastoupení žen (foto na s. 2).

Maskulinum funguje podprahově. Reakce mozku na ně se měří v psycholingvistic-
kých laboratořích. Mužské názvy povolání dopadají na **životní volby a dělbu práce**.

¹ K českým postojům: Valdrová 2018, 2023: 66–91. K petici bohemistické obce proti zavedení tématu
rovného pojednávání osob do škol: tamtéž, 337–343.

² To ukáže experiment. Označíme si mužské názvy osob, mužská zájmena a tvary slov s mužskými
koncivkami například v novinovém článku barevně. Zjistíme, jak vysoký je jejich počet. A seznáme, jak
velkou část textu lze formulovat inkluzivně.

agenturasport.cz

NSA hostila setkání zástupců kolektivních olympijských ženských sportů - N...
Proběhlo setkání zástupců všech ženských kolektivních sportů, které jsou
zařazeny... Čtěte více

11:39 AM · Mar 31, 2023 · 43.4K Views

Název jedné studie (Valdrová 2008) „Žena a vědec? To mi nejde dohromady“ je citát chlapce, který si nedokázal představit ženu-vědkyni. U profesí *automechanik*, *truhlář* a mnoha jiných nenapadne dívky na základní škole, že by se o ně mohly zajímat. Na nabídky pracovních míst v maskulinu se hlásí až o 25 % méně žen. Jeden úřad práce přiměl inzerenta doplnit ženský tvar *závoznice*, a majitel podniku přišel poděkovat za skvělou závoznici, kterou by podle jeho slov jinak nenašel.

Podpora životních voleb bez genderových omezení se každé společnosti ekonomicky vyplácí. Například v Německu a Rakousku byly od 70. let 20. století systematicky doplňovány ženské názvy profesí do slovníků, legislativy, seznamů profesí, a tak zvedly zájem dívek a žen o „typicky mužská“ povolání. To si mohou ověřit i české školy, začnou-li se vyjadřovat vyváženě.

Jazyk doprovází a podporuje sociální změny. Česko a čeština nejsou výjimkou. V češtině řešíme kromě „generického“ maskulina především tyto genderové aspekty projevu:

- **Genderové stereotypy.** Místo „... zúčastnilo se pětadvacet příslušnic něžného pohlaví“ raději píšme „... zúčastnilo se pětadvacet žen“. Označením „úřednice“ vystihneme odbornost kolegyň lépe než „děvčata na úradech“. Genderových stereotypů je celá řada a fungují jako jazykové nástroje hierarchizace pohlaví.³

³ Genderové stereotypy, koncepty a klišé: Valdrová 2018, 2023: 195–277.

- **Jména a tituly.** Obojí uvádíme ve stejném modu u všech jmenovaných: například místo „Ing. Petr Novák s chotí“ použijeme „Ing. Petr Novák a MUDr. Hana Nováková“.
- Ochrana jména je součástí základních lidských práv. **Nepřechýlená příjmení žen neměníme**, a to včetně příjmení Kowalski, Tymošenko aj.⁴ Pokyny k přechylování cizích příjmení žen v různých redakcích pocházejí z publikací starých přes 20 let; postoje ke jménům a nároky mluvčích se mezitím změnily. „Caroline Criado-Perez“ neskloňujeme, stejně jako neskloňujeme „Heidi Janků“ nebo „Dagmar Krejčí“. Příjmení typu Prada můžeme, ale nemusíme skloňovat: „pro Marinu Prada“, „o Marině Prada“, ale také „pro Marinu Pradu“ (srov. „Lindu Evangelistu“). Vžívá se obojí.
- Dotaz „**Paní, nebo slečna?**“ nepatří do moderní komunikace. Vznikl kdysi jako jazyková kontrola rodinného stavu ženy a mužská analogie neexistuje. Ženu oslovíme „paní“, a když bude považovat za důležité sdělit, že není vdaná, opraví nás.
- **Nebinární jazyk.** Také v češtině se hlásí o slovo nebinární lidé. O nebinárním jazyce pojednává kapitola 4.

Následující tabulky nepředstavují univerzální šablonu ani vyčerpávající návod. Levé sloupce obsahují autentické nebo mírně adaptované formulace z internetu. Maskulina jsou zvýrazněna tučným písmem. Znění pravé části tabulek částečně limitovala snaha dodržet obsah předlohy, a přesto se někdy našlo i více řešení. Použité prostředky a postupy jsou uvedeny v komentářích pod tabulkami a shrnuty v závěru.

1. Webové stránky, mediální prezentace, popis činnosti a služeb

	Původní formulace	Alternativy a zdařilé příklady z praxe
1	Vítá Vás město, jehož občané po celá staletí přetvářeli svoji schopnost, zručnost a um do hodnot, jimž dodnes skládáme svůj obdiv	Vítá Vás město, v němž lidé po celá staletí přetvářeli svoji schopnost, zručnost a um do hodnot, jimž dodnes skládáme svůj obdiv
2	Podporujeme své zaměstnance ve všech etapách jejich života (Z interní komunikace)	Podporujeme Vás ve všech etapách Vašeho života
3	Myslíme i na kolegy , kteří se musejí starat o nemocného člena rodiny, a dáváme jim týden volna navíc.	Pro péči o nemocného člena ¹ rodiny dostanete týden volna navíc / Kolegové a kolegyně, pečující o nemocného člena rodiny, dostanou týden volna navíc.
4	Tato oblast definuje vztah mezi klientem a firmou	Tato oblast definuje klientské vztahy s firmou

⁴ V roce 2000 protestovaly cizinky proti počestování příjmení u Českého helsinského výboru pro lidská práva.

5	Turista, Student (názvy rubrik)	Turistika / Cestování, Student*ka / Studující / Studentstvo
6	Úřad se opírá o kvalifikované odborníky	Úřad se opírá o kvalifikované odbornice a odborníky ² / ... odborné síly
7	Občan může požádat o vydání cestovního pasu ve zkrácené lhůtě	O vydání cestovního pasu lze požádat ve zkrácené lhůtě / ... můžete žádat
8	Informace jsou k dispozici u pracovníků odboru majetku města	Informace podá odbor majetku města
9	Nahlášené změny ordinačních hodin praktiků během léta	Nahlášené změny ordinačních hodin praktických lékařek a lékařů během léta
10	Zaměříme se na efektivní rozmístění odpadkových košů s cílem poskytnout občanům co nejlepší komfort	Zaměříme se na efektivní rozmístění odpadkových košů v zájmu co nejlepšího komfortu / ... s cílem poskytnout vám
11	Na novém odboru investic a správy majetku vznikne pozice odpadového hospodáře , který bude koordinovat svoz odpadu	Na novém odboru investic a správy majetku vznikne pozice odpadové*ho hospodáře*ky pro koordinování svozu odpadu / ... pozice hospodáře*ky pro koordinaci svozu odpadu
12	Název pracovní pozice Pracovník Centra volného času	Název pracovní pozice Pracovník*ice Centra volného času
13	K zásahům do významného krajinného prvku si musí ten , kdo zásah zamýšlí, opatřit závazné stanovisko orgánu ochrany přírody	K zásahům do významného krajinného prvku je nezbytné závazné stanovisko orgánu ochrany přírody / ... si opatřete
14	Občanské informační centrum je název pro součást Městského úřadu XY, kde si občan může vyřídit řadu záležitostí, jež pro něho úřad zajišťuje	Občanské informační centrum je název pro součást Městského úřadu XY, kde si můžete vyřídit řadu záležitostí, jež pro vás úřad zajišťuje
15	Náklady hradí žadatel	Náklady hradí žadatel*ka

Poznámky k tabulce:

¹ Při nahromadění maskulin lze některá v textu ponechat – zde je důležitější alternovat „kolegy“.

² Pořadí rodů lze střídat; kdo chce, klade ženské tvary na první místo – tak je tomu například v rakouské němčině. Ženský a mužský tvar nezahrnuje nebinární identity; řeší je ale neutrální výraz *odborné síly*.

Komentář: Maskulinum používáme střídavě. Cílové skupiny, zejména ty podrepresentované označujeme adresně. Zvláštní pozornost věnujeme **názevům** akcí, spolků, institucí, webových stránek, soutěží, slavností. O výsledné verzi názvu rozhoduje záměr a ko(n)text. Místo *Sportovec roku* šlo zvolit název *Sportovní osobnost roku*. Pořad ČT *Sama doma* se mohl jmenovat *S námi doma*, a tak získat ke sledování více lidí.⁵ Projekt ČT *Reportéři na startu* by možná přivedl nové talenty, kdyby se nazýval *Reportér*ka na startu*.

⁵ Na opakovaný písemný návrh zvážil změnu odpověď ČT, že název je zavedená značka a nebude jej měnit.

Maskulina může nahradit **vespolné označení** *lidé* místo *občané* (příklad č. 1 v tabulce). Lze využít **deixe** (2) – odkazu na osoby, situaci, místo, čas apod. Deixe dobře propojuje komunikující, proto se objevuje na pravé straně tabulek vícekrát. **Explicitní pojmenování žen a mužů** (6) může lépe vyjádřit soudržnost týmu; jsou-li mezi námi nebinární lidé, vyjádříme to některým z prostředků uvedených níže. Nazvání **institute** (8) umožnilo vyhnout se „tradiční“ genderové dělbě domén na trhu práce. Při nahromadění **více maskulin** (3) zvážíme, které je strategicky (nej)důležitější, a obměníme je. Alternativy mohou být kratší (2, 4, 7, 8, 10, 13), avšak nic se nestane, když budou delší. **Zdvorilost by měla mít vždy přednost** před jazykovou ekonomií.

U pracovních pozic by inkluzivní tvary měly být samozřejmostí. V psaných textech se užívá **hvězdička** (11, 12, 15) i jiné způsoby. Nebinární lidé tak okamžitě poznají, že texty jsou určeny také jim a že instituce je vůči nim vstřícná. Oslovování a označování cílových skupin všech pohlaví dobře řeší **neutralizující opisy** (6, za lomítkem). Více informací o nebinárních jazykových prostředcích obsahuje kapitola 4.

2. Zprávy, pozvánky, výzvy, vzkazy, upozornění

	Původní formulace	Alternativy a zdařilé příklady z praxe
16	Občané místních částí představili zástupcům vedení města návrhy projektů	Občanky a občané místních částí představili vedení města návrhy projektů / ... lidé z místních částí představili...
17	Do ankety se zapojilo 327 respondentů	Do ankety se zapojilo 327 lidí
18	Přijďte se podívat, co dovedou vytvořit šikovné ruce našich spoluobčanů	Přijďte se podívat, co dovedou vytvořit šikovné ruce
19	Město vyhlašuje poskytnutí stipendia pro tři studenty jakékoliv vysoké školy v ČR	Město vyhlašuje poskytnutí stipendia pro tři studující jakékoliv vysoké školy v ČR
20	Upozorňujeme čtenáře , že v srpnu nevyřizujeme meziknihovní výpůjčky	Upozorňujeme, že v srpnu nevyřizujeme meziknihovní výpůjčky
21	Zájemci se mohou hlásit u paní XY	Máte-li zájem, hlase se u paní XY
22	Požehnané Velikonoce vám přejí všichni zaměstnanci Charity	Požehnané Velikonoce vám přeje Vaše Charita
23	Tímto bych chtěl poděkovat za spolupráci všem místním aktérům z řad zástupců škol, sociálních služeb a úředníků	Tímto bych chtěl poděkovat za spolupráci Vám všem z místních škol, sociálních služeb a úřadů
24	Budou se konat soutěže, hry, zábava pro malé i velké účastníky je zajištěna.	Budou se konat soutěže, hry, zábava pro malé i velké je zajištěna.
25	Představitelé města XY zvou naši mládež ve věku 14 až 20 let na diskusní fórum	Město XY zve naši mládež ve věku 14 až 20 let na diskusní fórum / Zveme naši mládež...

Komentář: Zprávy o veřejném dění jsou komplexnější, když **explicitně jmenují ženy** (16). Výzkumy zjistily, že oslovení žen přibývá před volbami. Častějšího výskytu více dvojslovných výrazů není třeba se obávat; například v rakouské němčině se dávno vžily, a pokus učinit maskulinum normou v roce 2014 ztroskotal na nesouhlasu veřejnosti. **Vespolné substantivum**, například *osobnost* (označení v některém rodě, které zastupuje všechny rody a identity), a také **neutralizující formulace** rozšiřují referování na všechny zúčastněné (16, za lomítkem). Většinu výrobků (18) možná vyrobily ženy či děti; i kdyby tomu tak nebylo, *spoluobčany* můžeme vynechat. **Slovesné přídavné jméno** osloví cílové skupiny zdvořileji než maskulinum (19).⁶ Účinek přání nebo poděkování posílíme nazváním celé **instituce** (22), nikoli „pouze“ *zaměstnanců, aktérů* v maskulinu (23), přičemž můžeme opět použít **deixi**.

3. Podpora mladých lidí

	Původní formulace	Alternativy a zdařilé příklady z praxe
26	Na start se postaví více než 150 mladých cyklistů ze třinácti zemí	Na start cyklistického závodu se postaví více než 150 dívek a chlapců / 150 mladých lidí ze třinácti zemí
27	Závodů se mohou zúčastnit jak děti rybáři , tak i nerybáři	Závodů se mohou zúčastnit i děti bez zkušenosti s rybařením
28	V rámci volejbalového turnaje se utkalo celkem šest týmů. Pět z nich tvořili žáci , šestý tým byl složen z učitelů školy	V rámci volejbalového turnaje se utkalo celkem šest týmů: pět žákovských a šestý, složený z vyučujících
29	Závod míru nejmladších sportovců	Závod míru našich nejmladších
30	Nejeden dětský závodník si mohl vyzkoušet, jaké by to bylo na takovém stroji se projet	Nejedna dívka či chlapec si mohli vyzkoušet, jaké by to bylo na takovém stroji se projet / Všichni si mohli vyzkoušet...

Komentář: Mladí lidé představují budoucnost podniku, obce, regionu. Jazyková podpora se proto vyplatí. Strany, kroužky, kluby a akce mohou rozšířit členskou základnu a získat talenty, když použijí intenzivně oslovující jazykové strategie. Přesto, či právě proto, že se dívky učí být „zahrnovány“ pod maskulinum (26), jim dáme **explicitním označením** najevo, že o nich obec či instituce ví a že jsou vítány (30).⁷ Dbáme na to, aby maskulinum nezavíralo dívkám a nebinárním mladým lidem dveře k novým příležitostem i k svobodné volbě povolání. Dvěma maskulinům se lze podle okolností vyhnout (28). Ve verzi (29) je použita deixe (*našich*).

⁶ V češtině se běžně používají slovesná adjektiva *kupující, prodávající, cestující, pracující* apod. V některých pádech mohou mít rodově specifické koncovky. Pak vypíšeme prostě celý tvar nebo použijeme krácený tvar, například *průkaz studující*ho*.

⁷ Vyhýbáme se rodově nerovnému spojení „děvčata a chlapci“.

4. Komunikace s lidmi a o lidech nezjištěných nebo nebinárních identit

	Původní formulace	Alternativy a zdařilé příklady z praxe
31	Vážený pane Dolejší	Dobrý den ³
32	... v posledním e-mailu jste žádal /a...	... v posledním e-mailu žádáte...
33	Děkujeme, že jste se zúčastnil /a...	Děkujeme Vám za účast na...
34	Sdělte prosím, zda byste preferoval /a...	Sdělte prosím, zda preferujete...
35	Byli bychom rádi, kdybyste odpověděl/a do týdne	Uvítáme Vaši odpověď do týdne / Uvítáme, když nám odpovíte do týdne
36	Přijmeme ekonoma /ekonomku	Přijmeme ekonoma/ekonomku (muže, ženu, X) / Přijmeme ekonomku/ekonoma (ž, m, x) / Přijmeme ekonomku*ekonoma / Přijmeme ekonoma:ekonomku / Přijmeme ekonoma_ku
37	Nabídka práce: obchodní ředitel	Nabídka práce: obchodní ředitel:ka / obchodní ředitelKa / obchodní ředitel*ka / obchodní ředitel_ku / sales manager
38	Požadavky na pozici sales manager: jste zkušený uživatel PC	Požadavky na pozici sales manager: máte uživatelskou zkušenost s PC
39	Kde jste studoval /studovala?	Kde studovaly*i? Kde studovaly?
40	Kde jste studoval /pracovala?	Jaké máte vzdělání? Jakou máte praxi?
41	Autoři	Autorstvo
42	Chci se vám představit... / Nejdříve se vám představím... (Nebinární mluvčí) ⁴	Rádu bych se vám představil... / Ráde bych se vám představile... Rádx bych se vám představilx...

Poznámky k tabulce:

³ Neutrální pozdrav je vstřícnější než *Vážený pane/Vážená paní*. Další testování jazyka může objevit nové možnosti.

⁴ Někteří nebinární mluvčí preferují v rámci možností formulace, jimiž nesdělují rod.

Komentář: Česká veřejnost často příliš rychle usuzuje, že příjmení bez -ová označuje muže. Jenže Robin Dolejší nebo Ellis White může být žena, muž i nebinární osoba. Komunikaci s mladými lidmi nebinárních identit dnes stále častěji řeší vyučující ve školách. Vhodné oslovení snižuje napětí, posiluje lidskou důstojnost, a tak funguje také proti šikaně.

V jednání s nebinárními mluvčími vždy respektujeme rod, který preferují. Dokud nezjistíme, který to je, používáme neutrální formulace (31–35, 39). Zdvořilé je zeptat se: „Jak se prosím chcete nechat oslovovat?“ Ignorování zvoleného rodu je **misgenderování**, přehlížení preferovaného jména trans osoby se nazývá **deadnaming**. Mnozí trans lidé nepoužívají své původní jméno (nebo jména), nýbrž rodově neutrální

jméno (zvané též unisex jméno). Může o ně ostatně žádat kdokoli – tuto skutečnost se veřejnost dozvěděla teprve v roce 2022.⁸

V češtině se vyvíjejí způsoby, jak manévrovat mezi rody nebo mimo ně. Patří k nim **onikání** (39) – týká se osob, které o onikání požádaly. V mluveném projevu rozdíl mezi -y a -i většinou není slyšet; způsob psaní koncovek se testuje v nebinární komunikaci. **Ve středním rodě** oslovujeme a označujeme osoby, které se s ním identifikují. V češtině se kromě toho vypracovávají specifická **osobní zájmena, přípony, koncovky** (42).

V psaných textech si veřejnost zvyká na **hvězdičku**: „Žadatel*ka obdrží...“. Stejně vhodnou variantou je **podtržítko** (*žadatel_ka*), **dvojtečka** (*žadatel:ka*), **tečka na střed**: *žadatel.ka*. Je možné se na pracovišti dohodnout a sjednotit způsob psaní podle toho, co nám vyhovuje. Také vzhled textu přitom může hrát roli.

Anglické názvy profesí a pozic (37, 38) se v české inzerci vyskytují již mnoho let. Nepotřebují žádné dodatky či vysvětlivky, aby bylo jasné, že zahrnují všechna pohlaví a identity.⁹ Stojí-li anglické označení v českém větném kontextu (38), upravíme jej.

Pomocí prostředků české slovotvorby a flexe lze tvořit či obměňovat slova (41, 42). Výraz „autorstvo“ používají vysoce profesionální týmy.¹⁰ V češtině se testují a postupně ujímají koncovky -e, -u, -x; posledně jmenovanou lze použít také jako zakončení substantiv: „profesorx“ – vyslovuje se [iks]. Lingvistická obec může proměny jazyka veřejného projevu i jazyka umělecké tvorby sledovat, zkoumat a za čas ověřit, zda a jak obohatily slovní zásobu.

5. Aby texty nebobtnaly

Jazyk Ústavy ČR a mnoho jiných právnických textů jsou rezidua dob, kdy se s ženami v politice nepočítalo. Svědčí o tom pasáž s celkem jedenácti mluvnickými znaky maskulina na třech řádcích: „Dnem, kdy se **poslanec** nebo **senátor ujal** úřadu **prezidenta** republiky, nebo dnem, kdy se **ujal** funkce **soudce** nebo jiné funkce neslučitelné s funkcí **poslance** nebo **senátora**, zaniká **jeho** mandát **poslance** nebo **senátora**.“

Tento úryvek přeformulovala M. Pravdová z Ústavu pro jazyk český (2015, MF Dnes) způsobem, který patrně měl naznačit potíže rovného jazykového pojednávání osob v češtině: „Dnem, kdy se poslanec/poslankyně nebo senátor/senátorka ujal/a úřadu prezidenta/prezidentky republiky, nebo dnem, kdy se ujal/a funkce soudce/soudkyně

⁸ Kapitolu v příručce M. Knappové *Jak se bude Vaše dítě jmenovat?* (2017), podle níž postupovaly matriky v ČR analyzovala Valdová (2022). Na základě zjištění bylo zastaveno vydávání knihy.

⁹ Rodově specifickým výrazům se mluvčí vyhýbají. Nepoužívají tudíž „generická“ označení jako *chairman*, nýbrž rodově neutrální *chair* aj.

¹⁰ Srov. například <https://muzskepravo.cz/autorstvo/>.

nebo jiné funkce neslučitelné s funkcí poslance/poslankyně nebo senátora/senátorky, zaniká jeho/její mandát poslance/poslankyně nebo senátora/senátorky.”

K symetrizaci textu ale stačilo využít **přívlastků**: „Poslanecký nebo senátorský mandát zaniká dnem nástupu do prezidentské, soudcovské nebo jiné funkce, neslučitelné s tímto mandátem.” Tato verze navíc platí pro **každé pohlaví**.

Kromě zbytečného vypisování dvojích tvarů se v textech můžeme vyhnout i **opakování** adjektiv. Formulací „praktických lékařek a lékařů” (9, výše) se rozumí praktické lékařky a praktičtí lékaři, srov. „každý nový kolega nebo kolegyně”, „cestujete-li s registrovaným partnerem/partnerkou”, též v krácené verzi „...s registrovaným partnerem*-kou”.

6. Překlady a tlumočení z hlediska označování osob

V roce 1850 zavedl britský parlament do textů tzv. generické maskulinum, aby se nemusela opakovat zájmena *he/she*. Od 70. let 20. století se ale pod tlakem veřejnosti začalo v angličtině, němčině a dalších jazycích maskulinum kritizovat jako **diskriminační prostředek**.

Na podněty žen, vystupujících ve veřejné sféře se po celém světě včetně USA, Kanady a Austrálie začaly hledat a testovat způsoby rovného označování žen a mužů; angličtina se mimo jiné vrátila k alternování *he/she*. V němčině narostla frekvence přechylování, což je jedna z cest i pro češtinu.

V českém odborném tisku se zprávy o rovném jazykovém pojednávání osob v cizích jazycích (němčině a angličtině) objevily v 90. letech 20. století. Představovaly téma zkresleně a zavrhl je jako importovaný problém, který se údajně češtiny netýká.¹¹ První česká jazyková doporučení (Valdrová 2001) tak zůstala prakticky bez odezvy.

Dnes patří inkluzivní vyjadřování k významným problémům, mimo jiné v oblasti umělé inteligence. Institut KInIT (Bratislava) analyzoval **strojové překlady** textů z cizích jazyků do slovenštiny; shledal systémové nedostatky, legitimizující genderovou dělbu práce. V překladech předvolený rod je maskulinum, avšak femininum se ocitá v textech, které pojednávají o domněle ženských záležitostech jako emoce, rodina, péče o zdraví aj.

Při **tlumočení a překladu** z cizího jazyka do češtiny mohou nastat tyto případy:

- a) V cizím jazyce bylo k označování osob použito „**generické**” maskulinum. To sice neodpovídá nárokům na náležitosti textu (srov. bibliografické údaje níže), avšak překladatel*ka či tlumočnick*ice použije rovněž „generické” maskulinum.

¹¹ Autorky a autoři mimo jiné tvrdili bez empirických důkazů, že generické maskulinum rovnou měrou označuje ženy i muže. Detailně in Valdrová 2018, 2023.

- b) Cizojazyčný text nebo promluva jsou **genderované**.¹² Byly v nich použity strategie a prostředky rodově vyváženého jazyka (tj. rovného pojednávání žen a mužů) nebo inkluzivního jazyka (totéž se zahrnutím nebinárních osob). Český překlad nebo tlumočení musí tento styl dodržet, jinak nebude odpovídat originálu.

7. Právní stránka používání mluvnických prostředků

Právní stránku jazykových doporučení pro inkluzivní používání jazyka posoudila právnička Mgr. et Mgr. P. Špondrová, expertka na jazyk v právu, ombudsmanka FF UK a spolueditorka knihy *Mužské právo* (2020):¹³

„Český právní řád (Ústava ČR, Listina základních práv a svobod, občanský zákoník nebo trestní zákoník, předpisy správního práva, jednacích řád vlády nebo metodika hodnocení dopadů RIA, apod.) nikde neobsahuje závazné pokyny pro zpracování předpisů ve vztahu k inkluzivnímu jazyku ani povinnost preference mužského rodu jednotného čísla. **Použití inkluzivního jazyka je v souladu s právními předpisy a neohrožuje legalitu, účinnost či vymahatelnost** předpisů, obecných sdělení, překladů nebo výstupů tlumočení, jsou-li v nich osoby označovány jednoznačně, srozumitelně a nezaměnitelně.“

8. Jazyková kreativita

Jazykovědec Noam Chomsky rozlišuje **pravidly řízenou kreativitu** (*rule-governed creativity*) a **pravidla měnící kreativitu** (*rule-changing creativity*). Pro alternování maskulin a inkluzivní vyjadřování má čeština překvapivě rozmanitý potenciál. Přesto téměř neexistují české publikace, jež by podporovaly veřejnost v kreativní práci s jazykem.

Nebinární mluvčí například střídají rody a mluví o sobě jednou v ženském, jindy v mužském rodě. Porušují tím stávající mluvnická pravidla a nastolují nová. To je legitimní testování jazyka, který má zprostředkovat nebinaritu bez ohledu na to, kdo o ní mluví nebo píše.

Dejme tomu, že chceme citlivě **referovat** o nebinární osobě. Vyjdeme z mírně upravené autentické zprávy z roku 2021 o coming outu umělecké osobnosti.¹⁴ Inkluzivní verze citlivě doprovází změnu identity: „Známý politik Florian Novák učinil na

¹² *Genderování, genderovat* a přívlastek *genderovan-* jsou česká synonyma pro inkluzivní vyjadřování, používaná například v angličtině a němčině: srov. *gendered world, richtig genders* apod.

¹³ Vyjádření bylo autorce Metodiky poskytnuto písemně 16. 11. 2023.

¹⁴ Jména a povolání jsou změněna.

sociálních sítích prohlášení o své identitě. „Nejsem gay, jak jsem se domníval, nýbrž heterosexuální žena,“ napsala. Čeká mě složitá změna pohlaví, ale konečně se cítím správně a můj život mi dává smysl,“ svěřila se politička.“ Referující přesně cituje výpověď v mužském rodě („jak jsem se domníval“), avšak na rozdíl od původní zprávy podpoří inkluzivní text novou identitu političky použitím sloves s ženskou koncovkou: „napsala“, „svěřila se politička“ (místo „napsal“, „svěřil se politik“).

9. Vizualizace

Vizualizace (grafiky, obrázky, fotografie, případně se slovním doprovodem) často vyprávějí o tom, jaké je v dané instituci **postavení žen a menšin** a zda se tím vůbec někdo zabývá. Naznačují to plakáty s výčtem výlučně mužských jmen v diskusních *manelech*, případně s motivy jednajících mužů, záběry z akcí, kde převládají či jednají pouze muži, fotografie týmů bez žen nebo s ženami někde na kraji či vzadu, grafy s mužskými figurkami, ačkoliv se téma týká všech.

Vizualizace mají prezentovat instituci, komunikovat s veřejností, zvát k účasti. Název *Klub šachistů* nemotivuje ke vstupu dívky, doprovází-li jej fotografie chlapců nad šachovnicí. Rodiče dívek pak telefonicky vyjasňují, zda klub dívky vůbec přijímá. Fotografie osob (zvláště mluvčích) i týmů by neměly vypadat tak, že by ženy širokými úsměvy ztělesňovaly laskavost a vážní muži v oblecích odbornost. Šetřit úsměvy se vyplatí už proto, že ne vždy sdělujeme úsměvné obsahy. Důležitou roli hrají výrazy obličejů, pozice a velikost postav, typ a barva oblečení, pozadí.

Alarmující poznatky přinášejí analýzy vizualizací, vygenerovaných **umělou inteligencí**, kde muži bývají zobrazováni se vši důstojností a ženy znázorňovány lehce erotizujícím způsobem.

10. Shrnutí: Doporučované jazykové postupy a prostředky

Prvním a nezbytným krokem k rovnému jazykovému pojednávání je uvážlivé používání tzv. generického maskulina. Zpočátku postačí upravit jedno či několik **klíčových maskulin** v textu. Brzy se dostaví rutina a překvapení nad nepřebornými možnostmi češtiny.

Projevy koncipujeme se zřetelem k naplnění záměru a složení skupiny. V tabulkách byly použity různé **prostředky a postupy**, jež lze podle potřeby kombinovat. Jsou to tyto:

- 1. Doplnění ženských jazykových tvarů**, také pomocí přípon a koncovek ženského rodu. Nepoužíváme závorky, nýbrž lomítka: *lektor/ka*. Grafickými symboly (hvězdičkou, podtržítkem apod.) naznačujeme **diverzitu** pracovních týmů.

Můžeme, ale nemusíme naznačit spojovníkem předěl mezi kmenem a příponou (*klient*-ka, klient*ka*) nebo hláskovou změnu: *zákazník*-ice, podpis zákazníka*-ice*.

2. **Abstrahování** od rodu. Maskulina lze někdy vynechat, jindy prostřídat označením oboru, činnosti, instituce nebo je nahradit přímým oslovením: *Váš podpis* místo *Podpis žadatele*.
3. **Přídavné jméno**, přívlastek neshodný, slovesné přídavné jméno. Označení *vyučující, studující, kupující, pečující, vedoucí, referující* sice v některých pádech vyžadují rodově specifické koncovky (tam využijeme lomítek nebo jiných postupů inkluzivního jazyka), avšak dobře plní funkci alternativ maskulina.
4. **Podstatné jméno vespolné**. Názvy osob *děti, lidé, osoba, osobnost, autorita* atd. označují bez ohledu na jejich mluvnický rod rozličná pohlaví. Vespolné substantivum *host* a mnoho dalších můžeme přechýlit: „Vítáme naši vzácnou hostku“.
5. **Podstatné jméno hromadné**. Názvy *profesorstvo, čtenářstvo, autorstvo* aj. (podle *žactvo, osazenstvo*) jasně označují danou skupinu. Lze je bez výhrad používat a tvořit další.
6. **Deixe**, tj. propojení textu s mimojazykovým kontextem odkazem na osoby, místa, čas.
7. **Opis**. Místo „Kde jste studoval / studovala?“ se ptáme „Jaké máte vzdělání?“
8. **Nebinární koncovky**. Používání koncovek -u, -e nebo -x a přípony -x je otázkou zvyku.
9. **Střídání rodů** k vyjádření fluidity pohlaví: „Byla jsem v kině a shlédl jsem ten film.“
10. **Onikání** v množném čísle. Specifika nebinárního onikání jsou uvedena v kapitole 4.
11. **Střední rod**. Někteří, zvláště mladí nebinární lidé o sobě mluví ve středním rodě. Pokud na něm trvají, vyhovíme jim.
12. **Anglické názvy profesí nebo pozic** jsou v drtivé většině použitelné pro různá pohlaví.

Ludwig Wittgenstein srovnával jazyk s hrou. Může být zábavná a kreativní. Přemýšlivkyním a přemýšlivcům se někdy podaří vytvořit neotřelý výraz, který kontrola pravopisu podtrhne červenou vlnovkou. Avšak právě neobvyklý výraz může upoutat pozornost, zapůsobit jako reklama i pozvánka a dobře „prodat“ text.

Jediná stálá vlastnost jazyka je jeho proměnlivost. **Právo na existenci** má každé smysluplné, výstižné a funkční nové slovo, tvar slova nebo slovní spojení. Jazyk se vyvíjí tak, jak se vyvíjejí pojmenovací potřeby mluvčích, a demokratické obsahy nelze komunikovat androcentrickým jazykem.

Zdroje

- Cviková, J. (ed.). 2014. *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*. Bratislava: MPSVR.
- DUDEN. 2017. *Richtig genders. Wie Sie angemessen und verständlich schreiben*. Berlin: DUDEN.
- Chmura-Rutkowska, I., J. Szpyra-Kozłowska 2022. *Nierówność płci w języku. Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli szkół m.st. Warszawy*. Warszawa: Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń.
- Chomsky, N. 1964. *Current Issues in Linguistic Theory*. The Hague: Mouton.
- Irmen, L., U. Linner 2010. Reprezentace genericky maskulinních názvů osob. Teoretická integrace dosavadních poznatků. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 11 (2): 3–11, <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2010/02/01.pdf>.
- Kirilina, A. V. (ed.). 2000. *Gender kak intriga poznania. Sbornik statej*. Moskva: Rudomino.
- Litosseliti, L. 2006. *Gender & Language. Theory and Practice*. London: Hodder Education.
- Maceková, J. 2007. *Rodové stereotypy v pracovných inzerátoch*. Bratislava: Ústav aplikovanej psychológie UK.
- NSA (použitá fotografie): <https://agenturasport.cz/nsa-hostila-setkani-zastupcu-kolektivnich-zenskych-sportu/> [31. 3. 2023].
- Recommendation No. R (90) 4 of the Committee of Ministers to Member States on the Elimination of Sexism from Language*. <https://rm.coe.int/1680505480>.
- Sczesny, S., M. Formanowicz, F. Moser. 2016. Can Gender-Fair Language Reduce Gender Stereotyping and Discrimination? *Frontiers in Psychology*, 7 (February): Article 25, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2016.00025/full>.
- Špondrová, P. 2018. Možnosti alternování maskulina v právním a úředním jazyce. Pp. 407–415 in J. Valdrová. *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Valdrová, J. 2001. Novinové titulky z hlediska genderu. *Naše řeč* 84 (2): 290–296, <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7614>.
- Valdrová, J. 2005. Jak jazyk zabíjí image odbornice. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 6 (2): 1–3, <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2005/02/01.pdf>.
- Valdrová, J. 2008. „Žena a vědec? To mi nejde dohromady.“ Testy generického maskulina v českém jazyce. *Naše řeč* 91 (1): 26–38, <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7976>.
- Valdrová, J. 2016–2017. Hesla *gender, genderově vyvážené vyjadřování, genderové čočky (lenses of gender), generické maskulinum, feministická lingvistika* (posledně jmenované s M. Nekulou) v Novém encyklopedickém slovníku češtiny. <https://www.czechency.org/slovník>.
- Valdrová, J. 2016. Typological Differences between Languages as an Argument against Gender-fair Language Use? Pp. 270–283 in I. Jusová, J. Šiklová (eds.). *Czech Feminism. Perspectives on Gender in East Central Europe*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

- Valdrová, J. 2018, 2023. *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Valdrová, J. 2022. Genderově neutrální jména: současný stav a perspektivy. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 23 (2): 21–39, <https://genderonline.cz/pdfs/gav/2022/02/02.pdf>.

Při použití textu nebo jeho části nad rámec soukromých potřeb vzniká citační povinnost.